

2021-01-18

Juridiska fakultetskansliet

Justitiedepartementet

Straffrättsenheten (L5)

Remissyttrande: Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57)

Inledning

Utredningens huvuduppdrag i aktuellt betänkande var att analysera och ta ställning till om det bör införas en särskild straffbestämmelse, med en egen brottsbeteckning, som uttryckligen tar sikte på hedersrelaterat våld och förtryck, lämna förslag på en sådan reglering oavsett ställningstagande när det gäller frågan om huruvida ett särskilt hedersbrott bör införas, om utredaren bedömde det ändamålsenligt, lämna förslag på hur ett effektivare straffrättsligt skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck kan åstadkommas på något annat sätt, överväga hur preskriptionstiden för sådan brottslighet bör beräknas och ta ställning till om särskilda preskriptionsregler bör gälla om brott har begåtts mot en person under 18 år, analysera svensk domstols behörighet att döma över sådan brottslighet begången utomlands, samt lämna förslag på nödvändiga författningsändringar. Utredningen hade även i uppdrag att analysera om minimistraffet för grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning bör höjas, lämna förslag på en höjning av minimistraffet oavsett ställningstagande i sak, överväga vilka förändringar i lagstiftningen avseende kontaktförbud som bör genomföras med anledning av två tillkännagivanden från riksdagen och lämna förslag på nödvändiga författningsändringar, analysera och vid behov föreslå de ytterligare förändringar på detta område som är lämpliga med anledning av den utvärdering av Sverige som Europarådets expertgrupp Grevio genomfört i fråga om artiklarna 52 och 53 i Istanbulkonventionen, samt analysera om det geografiska området vid särskilt utvidgat kontaktförbud bör utvidgas och vid behov föreslå förändringar i lagstiftningen.¹ Fakultetsnämndens synpunkter fokuserar på vissa delar i förslaget och redovisas i det följande.

Allmänna principiella synpunkter gällande förslaget

Kriminalisering

Utredningens allmänna utgångspunkter var bl.a. att det med tanke på straffsystemets natur måste ställas höga krav på dess utformning och att rationell argumentation måste ligga till grund för lagstiftningen. Kriminalisering ska också tillgripas i sista hand (baserat på *ultima ratio*) om det inte är möjligt att motverka det oönskade beteendet med andra medel.

Utredningen förde fram att det finns ett stort och ökande behov av att motverka hedersrelaterat våld och förtryck och bedömde att det finns ett behov av att i straffsystemet ytterligare markera att hedersrelaterat våld och annat sådant förtryck är oacceptabelt och att det därför behöver föras in en särskild brottstyp som tar sikte på upprepade hedersrelaterade gärningar som riktar sig mot samma

¹ Se dir. 2019:43. Vad utredningen framförde som sitt huvuduppdrag beskrivs i betänkandet på s. 47 f.

brottsoffer. Fakultetsnämnden kan konstatera att det som benämns som hedersrelaterat våld och förtryck är ett komplext kunskapsområde. Fakultetsnämnden ser emellertid arbetet med att förebygga våld och förtryck som en angelägen fråga, både i myndighetsarbetet och i samhället i stort. Detta inte minst utifrån alla barns rätt till skydd från våld, skadliga sedvänjor och rätt till delaktighet, oavsett i vilken kontext detta förekommer. Fakultetsnämnden ser också att det är centralt att uppmärksamma den särskilda utsatthet som forskningen visar kan förekomma i vissa kontexter.

Fakultetsnämnden ser däremot att det finns problem behäftade med utredningens redogörelse för de skäl som kan föranleda en kriminalisering och hur en kriminalisering bör ske. För det första nämner utredningen *ultima ratio*, utan att någon närmare avvägning verkar ha gjorts om det de facto är nödvändigt med straffrättsligt ingripande just i detta fallet. För att göra en bedömning av detta bör en genomgång av problemets omfattning göras, för att se hur stort problemet är och vilka andra insatser genom myndighetsarbetet och i samhället i stort, som möjligen kunde antas motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Att införa en straffbestämmelse för att markera att hedersrelaterat våld och annat sådant förtryck är oacceptabelt räcker inte för att enbart motivera varför inte andra insatser från samhällets sida kunde vara tillräckliga.

För det andra skiljer utredningen delvis på de skäl som kan föranleda en kriminalisering (det vill säga *om* en kriminalisering bör ske) samt *hur* en kriminalisering bör ske. Just gällande *om* en kriminalisering bör ske, som är en huvudfråga i utredningen, hittas inget mer än en genomgång av åklagarutredningens förslag till kriterier. Här saknas en närmare genomgång av bland annat SOU 2013:38,² i tillägg till etablerad doktrin gällande frågan om kriminalisering bör ske.³ Som beskrivits inledningsvis fann utredarna att det finns ett behov av att i det straffrättsliga regelverket ytterligare markera ett avståndstagande från hedersrelaterat våld och förtryck. Det är primärt detta skäl som kan sägas ligga till grund för utredningens förslag. Det finns en utmaning med att det huvudsakliga skälet för kriminaliseringen är att särskilt markera ett avståndstagande. Fakultetsnämnden ser bristen av en reell analys gällande i princip alla kriminaliseringsprinciper som allvarlig. Att enbart återge en översikt över principer, som dessutom är bristfällig, utan att de facto göra en reell bedömning och prövning av om ytterligare straffrättslig lagstiftning bör användas för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck är inte tillräckligt.

För det tredje kan det konstateras att det i tidigare, och nyligen genomförda, utredningar har funnits vara tillräckligt med den lagstiftning som redan i dagsläget finns om denna tillämpas full ut.⁴ I tillägg har det sedan dess dessutom (bl.a.) införts ett särskilt stadgande som tar sikte på hedersmotivet som försvårande omständighet.

Dessa tre aspekter tillsammans leder till att Fakultetsnämnden ställer sig skeptisk till utgångspunkten för hela utredningen. Utredningen är helt enkelt undermålig på denna grundläggande punkt. Fakultetsnämnden vill vidare framföra att när det gäller lagstiftning som riskerar att leda till stigmatisering av vissa grupper bör en (ytterligare) särskild restriktivitet råda. Detta särskilt när det är fråga om strafflagstiftning. När det är fråga om kriminalisering är det av central betydelse att det på ett tydligt och avgränsat sätt fastslås vad som är det klandervärda och vad som mot bakgrund av detta bör kriminaliseras.

² Denna nämns, men endast i fotnot 8.

³ Claes Lernesteds *Kriminalisering: problem och principer* från 2003 eller Nils Jareborgs *Allmän kriminalrätt* från 2001 nämns inte. Heller inte den europeiska dimensionen tas hänsyn till i utredningen.

⁴ Se SOU 2018:69 s. 17 och SOU 2015:55 bl.a. s. 207.

Sammantaget anser Fakultetsnämnden att de brister som finns i utredningen rörande tillvägagångssättet och analysen av skälen för en kriminalisering leder till att nämnden avstyrker en särkriminalisering på det sätt som föreslås i utredningen.

Fleras deltagande vid brott

Fakultetsnämnden delar utredningens uppfattning att det kan finnas en särskild utsatthet för personer som utsätts för det som benämns som hedersrelaterat våld och förtryck. En annan fråga är hur denna utsatthet och dessa behov bör och kan hanteras, var fokus ska ligga och, när det handlar om införande av straffrättslig reglering, vilka motstående hänsyn som bör beaktas samt vilken vikt som bör ges hänsyn som pekar i riktning för respektive mot en föreslagen reglering. Fakultetsnämnden tillstyrker åtgärder som innebär att den utsattes hela situation beaktas och att det finns möjligheter att se en utsatthet även i andra relationer än vad som i dagens straffsystem betraktas som närståenderelationer.

Det är inte givet att den särskilda utsatthet som kan finnas vid kollektivt utförda gärningar fullt ut kan beaktas inom ramen för det av utredningen givna förslaget. Förslaget innebär att även andra personer än de som betraktas som närstående eller tidigare närstående till den som utsätts kan hållas ansvariga för upprepade kränkningar. I denna del delar Fakultetsnämnden utredningens inställning. Fakultetsnämnden vill emellertid framföra att i de fall enstaka gärningar utförs av olika gärningspersoner (oavsett med vilket motiv dessa gärningar begås), vilka sammantaget kan innebära en särskild utsatthet för den som drabbas, inte kan beaktas varken inom ramen för fridskränkingsbrotten eller inom det nya förslaget om ett särskilt hedersbrott. I dessa fall kan det möjligen finnas utrymme att använda sig av hedersmotivet som särskilt försvårande omständighet i förhållande till de enskilda brotten, men den utsattes hela situation kan inte fångas på detta sätt. En persons särskilda utsatthet vid kollektivt utförda gärningar där ett hedersmotiv saknas (eller inte kan bevisas) är heller inte möjlig att uppmärksamma.⁵ Fakultetsnämnden noterar även att fleras deltagande i brott behandlas ytterst kortfattat (på en sida) i utredningen. Fakultetsnämnden anser att detta är en brist med tanke på att fleras deltagande vid brott har lyfts fram som en central aspekt vid hedersrelaterat våld och förtryck.

Barnens skyddsvärda ställning

Juridiska fakultetsnämnden ser i ett generellt perspektiv positivt på förslag som innebär att barns rätt och möjligheter till skydd stärks men vill samtidigt betona att det centrala i detta hänseende är vad som reellt skyddar barn, inte att det kriminaliserade området nödvändigtvis utvidgas. När det är fråga om reglering som direkt eller indirekt syftar till att stärka barnperspektivet är det centrala att se till vilka åtgärder som reellt skyddar barn. Fakultetsnämnden vill understryka att det faktum att viss företeelse ses som icke önskvärd (och som något som generellt måste motverkas) inte automatiskt innebär (och inte automatiskt får innebära) att denna företeelse också skall namnges, synliggöras, med en egen etikett i den straffrättsliga regleringen. Fakultetsnämnden ser det som angeläget att alla barn och unga ges rätt till skydd och att individers särskilda utsatthet fångas och uppmärksammas, men ställer sig tveksam till att den föreslagna regleringen kommer att leda till detta. Införandet av det nya brottet innebär även att det inte längre ska vara möjligt att beakta hedersmotivet som en försvårande omständighet vid exempelvis grov fridskränkning (vilket måste anses vara möjligt med nuvarande lagstiftning) och att motivets försvårande karaktär i detta sammanhang således snarast minskas. Om förslaget genomförs blir den praktiska konsekvensen att hedersmotivet kan betraktas som försvårande i alla andra fall än när det är fråga om grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning (eftersom hedersbrottet ska betraktas som *lex*

⁵ För vidare diskussion se Kaldal & Kankaanpää Thell, *Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Sambällets ansvar och förutsättningar att utreda och beivra brott*, Juridisk Tidskrift Nr 2 2016/17, s. s. 349.

specialis). Fakultetsnämnden ställer sig frågande till om denna konsekvens är avsedd. Om lagstiftarens avsikt är att gärningar som begås med ett hedersmotiv ska anses allvarligare än andra gärningar framstår det som ologiskt att det i de situationer där motivet möjligen skulle få störst betydelse (vid upprepade brott i nära relation) inte går att beakta motivet i försvårande riktning. Det framstår inte som uppenbart vad det nya kriminaliseringsförslaget tillför som överväger de utmaningar som beskrivs i det förevarande.

Fakultetsnämnden vill framföra några övriga synpunkter och noteringar rörande utredningens förslag. En aspekt som bör beaktas i arbetet med att skydda barn är relationen mellan ageranden som begås inom en hederskontext och de som begås med ett hedersmotiv. Vad ska barn egentligen skyddas ifrån och på vilket sätt? Ytterligare en aspekt är att den svåraste situationen för barn och unga inte nödvändigtvis utgörs av de situationer där det finns ett brott (varken enligt gällande eller föreslagna lagstiftning). När det gäller barns rätt till skydd är det av vikt att se till barnets hela situation.

Det framförs i betänkandet att förslaget innebär ett förbättrat skydd för barn och att införandet av hedersbrottet kan sägas vara ett led i Sveriges arbete för att följa barnkonventionen.⁶ När det gäller Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen kan det framhållas att det centrala är att barns rättigheter genomförs och skyddas, men detta måste inte nödvändigtvis ske med (ytterligare) straffrättslig lagstiftning. Det finns heller inget krav på att hedersmotivet ska uppmärksammas särskilt i detta hänseende (att barn emellertid ska skyddas från ”hedersbrott” framförs av FN:s barnrättskommitté⁷). När det gäller lagstiftning som tar sikte på att skydda barn är det centralt att se till barnets hela situation och levnadsförutsättningar och hur samhället bäst kan skydda barnet och vilka medel som finns att tillgå för detta. Det är av vikt att utarbeta hållbara modeller som reellt skyddar barn och unga. Detta gäller särskilt när det rör barn som befinner sig i en utsatt hemmiljö (också i vidare bemärkelse).

Övriga kommentarer på utredningens förslag

Fakultetsnämnden delar utredningens uppfattning att alla som är utsatta för upprepade integritetskränkande gärningar har ett stort behov av stöd. Utredningens förslag innebär att ett nytt brott införs i brottsbalken 4 kap. Förslaget innebär en särkriminalisering av hedersbrott med de s.k. fridskränkningssbrotten som förebild. Förslaget motsvarar till stora delar utformningen av fridskränkningssbrotten, med den skillnaden att kravet på att den som utfört gärningarna är närstående eller tidigare närstående på det sätt som avses i fridskränkningssbrotten tas bort och gärningspersonens syfte med gärningarna (att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder) får betydelse. Något förenklat kan det sägas att närståendekravet ersätts av ett hedersmotiv. Rekviritet i den föreslagna bestämmelsen som tar sikte på heder är identiskt med det rekvirit som finns i den försvårande omständighet som tar sikte på heder i brottsbalken 29 kap. 2 § 10 p. Förslaget innebär även att brott enligt brottsbalken 5 kap. ska ingå både i fridskränkningssbrotten och i det nya hedersbrottet.

Juridiska fakultetsnämnden tillstyrker att brott enligt brottsbalken 5 kap. ingår i brottsbeskrivningar som tar sikte på upprepade kränkningar (även om det kan finnas vissa tillämpningssvårigheter). Fakultetsnämnden vill emellertid även i en vidare bemärkelse lyfta frågan om vilka brottstyper som ingår i fridskränkningssbrotten och som föreslås ingå i det särskilda hedersbrottet. Det framgår av utredningen att ekonomiska brott (brott enligt exempelvis brottsbalken 8–10 kap.) inte ska ingå, men att brott enligt 12 kap. omfattas (och ska omfattas). Skälen till att de första inte ska ingå är att de enligt utredningen inte är lika klandervärda. Fakultetsnämnden vill lyfta fråga om denna

⁶ Se betänkandet s. 299.

⁷ Se Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011) Barnets rätt till frihet från alla former av våld, CRC/C/GC/13, p. 29.

indelning av given. Om syftet med regleringen är att fånga en fridsstörande kontext (oavsett om denna kontext finns i form av ett hedersmotiv eller annars) så är avgränsningen inte helt uppenbar. Även andra brott som riktar sig mot ekonomiska intressen skulle kunna bli relevanta.

När det gäller andra aspekter av relationen mellan fridskränkingsbrotten och det föreslagna hedersbrottet anser Fakultetsnämnden att det inte är helt uppenbart varför enbart det nya hedersbrottet ska undantas från dubbel straffbarhet och inte i så fall också andra gärningar som utgör grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning. Det är inte givet hur avgränsningen av vilka brott som ska omfattas av kraven eller inte har gjorts.

Fakultetsnämnden vill vidare framhålla att om en bestämmelse som motsvarar förslaget införs uppfattar nämnden att det finns problem bestående av framträdande tillämpningssvårigheter som den föreslagna regleringen skulle kunna medföra. Den föreslagna särkriminaliseringen innehåller vaga rekvisit som lämnar ett tämligen stort tolkningsutrymme. När det gäller straffbestämmelser utformas dessa traditionellt som beskrivningar av tämligen konkreta gärningar (även om det också i dessa rekvisit finns visst tolkningsutrymme). Det finns utmaningar att med tillräcklig tydlighet avgränsa vad som är ett hedersmotiv och vad som omfattas av regleringen. Det leder dels till att det finns ett utrymme för godtycke (ett stort ansvar läggs på tillämparen när det gäller avgörandet av vad som omfattas av kriminaliseringen), dels till att det kan uppstå bevisvårigheter (när det finns svårigheter att avgöra vad som ska omfattas av ett rekvisit finns det också svårigheter att avgöra vad som ska bevisas). Den föreslagna straffbestämmelsen innehåller även ett rekvisit som består av ett överskjutande avsiktssuppsåt ("i syfte"). I tillägg till att detta kan vara problematiskt att tillämpa i praktiken framstår även bevisvårigheterna i detta hänseende som betydande. Med tanke på att ett överskjutande kvalificerat uppsåt inte alltid är enkelt att bevisa och att bestämmelsen också består av delvis oklart formulerade övriga rekvisit borde detta ha getts mer uppmärksamhet i förslaget.

När det gäller skyddsbedömningar eller andra bedömningar inom ramen för exempelvis det socialrättsliga regelverket finns det utrymme att göra lämplighetsbedömningar. En straffrättslig bedömning i skuldfrågan kan aldrig handla om annat än avgöra om det som framgår i en straffbestämmelse har bevisats ha skett. Det finns inget utrymme att i denna bedömning väga in lämplighetshänsyn. Bevisfrågorna är i detta hänseende således ytterst centrala.

Fakultetsnämnden anser sammanfattningsvis att det finns övervägande skäl mot att införa en särkriminalisering av hedersbrott på det sätt som föreslås i utredningen. Även om Fakultetsnämnden delar utredningens bedömning att det kan finnas skäl att beakta en utsatthet även utanför en närståendekontext så anser nämnden att det finns utmaningar med att utforma en bestämmelse på det sätt som föreslås i betänkandet. Detta bl.a. eftersom lagstiftningen (och tillämpningen) riskerar att fånga det som inte är önskvärt (inte minst i termer av förutfattade meningar om vissa kontexter) och för att den riskerar att missa det som i ett konkret fall utgör den verkliga utsattheten. Genomförandet av straffrättslig lagstiftning slutar inte vid införandet av ett straffstadgande. Arbetet med en viss lagstiftningsprodukt är inte avslutat eller fullbordat genom att ett avståndstagande bestående av strafflagstiftning införs. När lagstiftning träder i kraft så kommer den också att behöva tillämpas, och detta kommer att behöva ske i konkreta fall, med konkreta omständigheter och konkreta individer. Fakultetsnämnden ser att det kan finnas omfattande utmaningar i detta hänseende ifråga om det föreslagna hedersbrottet.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av universitetslektor Annika Suominen och forskarstuderande Emelie Kankaanpää Thell. Föredragande har varit kanslichef Catharina Sitte Durling. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Durling', with a stylized, flowing script.

Jessika van der Sluijs

Catharina Sitte Durling